

OD OXFORDSKOG ŠTIĆENIKA DO ODMETNUTOG PIRATA I
GUSARA U SLUŽBI VATIKANA: SLUČAJ GEORGEA APTALA

Marija KOCIĆ

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Čika Ljubina, 18-20, 11000 Beograd, Srbija
e-mail: marijakocic2003@yahoo.co.uk

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena analiza delovanja Georgea Aptala, osmanskega podanika grškega porekla, ki se je v določenem obdobju ukvarjal s piraterijo. Življenje Georgea Aptala med zgodovinarji ni vzbudilo posebne pozornosti, ponuja pa nam brez dvoma nek nov pogled na piraterijo, ki je v začetku 18. stoletja predstavljala resno grožnjo plovbi po Sredozemlju. Njegova življenjska pot, kot se kaže v zgodovinskih virih, je presenetljiva in odraža velike spremembe, ki so se tedaj dogajale v sredozemskem prostoru. Delo temelji na dokumentih iz državnega arhiva v Londonu (*The National Archives*, Kew-London), v fondu *State Papers, Foreign*, serija 97 (Turčija) in 99 (Benetke), kot tudi iz knjige „*Compagnia del Levante*“, obenem na tiskanih virih (*Avisi Italiani*) in sodobnem zgodovinopisju.

Ključne besede: George Aptal, *Compagnia del Levante*, Sredozemlje, Druga morejska vojna, Velika Britanija, Benetke, Vatikan, Klemen XI., Karel VI.

DALLO STUDENTE DI OXFORD AL PIRATA RIBELLE E CORSARO AL
SERVIZIO DEL VATICANO: IL CASO DI GEORGE APTAL

SINTESI

L'articolo presenta l'analisi delle attività di George Aptal, suddito ottomano di origine greca il quale in un certo periodo della sua vita si era occupato di pirateria. La vita di George Aptal non aveva attirato particolare attenzione da parte degli storici, comunque – e senza alcun dubbio – getta una nuova luce sulle particolarità della pirateria la quale all'inizio del sec. XVIII era diventata una seria minaccia per la navigazione nel Mediterraneo. Il suo percorso di vita, grazie all'interpretazione di fonti storiche, era in fondo particolare e riflette i grandi cambiamenti nel Mediterraneo dell'epoca. L'articolo si basa sui documenti presso l'Archivio nazionale a Londra (*The National Archives*, Kew-London), nel fondo *State Papers, Foreign*, serie 97 (Turchia) e 99 (Venezia), nonché sui libri della *Compagnia del Levante*. Oltre ai documenti d'archivio sono state utilizzate le fonti a stampa (gli *Avisi italiani*) e gli articoli storiografici contemporanei.

Parole chiave: George Aptal, *Compagnia del Levante*, Mediterraneo, Seconda guerra di Morea, Gran Bretagna, Venezia, Vaticano, Clemente XI, Carlo VI

UVOD¹

Piraterija je na Mediteranu prisutna od najranijih dana, na šta ukazuje i izdvajanje reči pirat još u antičkom periodu (Pianezzola, 2004, 11). Nju je stvorila trgovina, koja je privlačila pojedince različitog porekla i motiva da se pljačkajući brodove domognu novca, robe i roblja. Pirat (it. *pirata*) je predstavljao osobu koja se okrenula protiv vlasti i počela da pljačka brodove po sopstvenom nahođenju. Shodno vlastitom iskustvu pirati su napadali brodove, otimali robu i putnike, koje su potom iskrcavali u nekom primorskom uporištu i prodavali. Zbog svih navedenih činjenica italijanski istoričar Salvatore Bono pirate smatra odmetnicima (Bono, 2006, 213). Bogumil Hrabak za pitrateriju je naveo da je u vreme mira postajala prirodna i legalna pojava (Храбак [Hrabak], 1977b, 132). Prvi epitet koji joj je ovaj istoričar pripisao donekle se može uzeti za tačan, što se ne može reći i za drugi. Protiv stava Hrabaka može se pozvati na gomilu akata koje su vlasti izdavale radi suzbijanja piraterije, od kojih je samo manji deo objavljen (Sartori, 2006; Sartori, 2009; Станојевић [Stanojević], 1973; Kadić, 1894; Pedani, 2008, 162–163). Međutim, Hrabaku se ne može osporiti tačnost konstatacije da je piraterija opstajala i u vremenima mira. Ista činjenica ukazuje da je ona predstavljala ne samo osobeni oblik razbojništva, već i način preživljavanja onih pojedinaca koji su se odlučili za takav način života.

Rasvetljavanju položaja pirata doprineo je određen broj istraživača koji su problem posmatrali sa različitih aspekata njihove pojave i delovanja (Tenenti, 1967; Cancila, 2001; Bono, 1993; Mafrici, 1995; Hrabak, 1956; Храбак [Hrabak], 1995, Храбак [Hrabak], 1982; Hrabak, 1957; Pedani, 2008). Piraterija je, pored negativnih posledica: nanošenja štete trgovcima, presecanje pomorskih komunikacija, podsticanje krijumčarenja (Pedani, 2008, 163–166), kao jednu od posledica socijalnih dimenzija većih razmera, uticala na porast broja roblja u mediteranskim lukama. Po pravilu, u periodima pojačanih aktivnosti pirata dolazilo je do porasta broja roblja u njima.² Kao što je Bogumil Hrabak primetio Herceg-Novu je upravo postao poznat „kao gnezdo pirata zbog toga što se preko njega otkupljivalo roblje“ (Hrabak, 1977a, 41).

Organizacija, ukрупnjavanje i jačanje državnih organizama u procesu stvaranja fiskalno-militarne države (Glete, 2002, 1–6) doveli su do izdvajanja određenih taktika u pomorskom ratovanju. Organizovani prepadi manjeg obima imali su za cilj da nanese štetu drugoj strani, pri čemu se nastojalo da se uštedi na materijalnim i ljudskim resursima, a borba bila svedena na iscrpljivanje protivnika. Takvi napadi, zbog aspekta državne korisnosti, postali su opravdani, organizovani i upravljani od strane vlasti. Na taj način došlo je do definisanja gusarenja (it. *corso*), mada često gusarske akcije nije lako razdvojiti od obične piraterije. Tokom Devetogodišnjeg rata (1688.–1697.)³ kruzerski (gusarski) napadi postali su sastavni deo ratne strategije koju su koristile sve zaraćene strane. Legalnost na taj način vršenih napada pravdana je posedovanjem ovlašćenja (*licenza, boletta*), koje su zapovednicima

1 Rad je rezultat istraživanja na projektu *Modernizacija zapadnog Balkana* (ev. br. 177009) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Videti: Bono, 2014; Bono, 2002.

3 O ovom ratu detaljnije u: Clark, 1971.

korsarskih brodova (kruzera) izdavale državne vlasti, odnosno Admiraliteti. Time je gusar (it. *corsaro*) postala osoba koja je delovala po nalogu i ovlašćenju državnih organa radi realizacije vojnih ciljeva, zbog čega se njegovo delovanje smatralo zakonitim (Bono, 2006, 213). Tokom XVII. veka gusarenje se definitivno izdvojilo kao vrsta taktike u pomorskom ratovanju, drugim rečima postalo je „*dozvoljeni rat, učinjen takvim ili izričitom objavom rata ili ovlašćenjem važne ličnosti*“ (Brodell, 2001, II, 199–200). Njime se služila tokom Prvog Morejskog rata (1684.–1699.) i Venecija radi suzbijanja napada osmanskih gusara i osiljenih pirata. Ona je svoje poluregularne vojnike, hajduke, regrutovane za potrebe rata u Dalmaciji i Boki kotorskoj, koristila za gusarske napade (Коцић [Kocić], 2013, 202–214; Злоковић [Zloković], 1956), dok je najoštećenija strana takvog njihovog delovanja vrlo često bila teritorija Dubrovnika (Миловић [Milović], 1958).

Ukoliko se kao polazište istraživanja uzme bilo koji period ranomoderne istorije nije moguće potpuno razdvojiti pirateriju od gusarenja, odnosno njihovo legalno od kriminalnog delovanja. Na uspešno postavljanje distinkcije presudan značaj ima ugao iz koga se posmatra problem. Berberski gusari, kao i ulcinjski, koji su delovali po nalogu osmanskih vlasti, za hrišćanske narode predstavljali su pirate i obratno. Time je ishod dijametralno suprotnog posmatranja ovog problema jedan te isti – sticanje materijalnih sredstava putem pljačke. Takođe, pojedini gusari regrutovani tokom rata nakon sklapanja mira teže su se prilagođavali novim okolnostima, rešeni da se i dalje izdražavaju od pljačke trgovačkih brodova, čime su postajali pirati.⁴

Trgovcima Kompanijâ koje su imale poslovne interese na Mediteranu, engleskim, nizozemskim i francuskim, piraterija je nanosila najviše štete. Upravo je iz tog razloga engleski dvor početkom Devetogodišnjeg rata, aprila 1689. godine, nalogao svojim trgovačkim brodovima polovidbu u sklopu konvoja (Purnell, 1924, 310), koja je prvih decenija narednog veka postala praksa u plovidbi Mediteranom (Marfisi, 2007, 638). Isto važi i za period Rata za špansko nasleđe (1701.–1713.),⁵ kada su pomorske komunikacije sa lukama na Levantu postale ugrožene, zbog čega su predstavnici pojedinih evropskih država pokušali da nametnu Porti poštovanje izvesnih ograničenja u nameri da očuvaju pomorske puteve prohodnim (Kocić, 2014a, 167–169).

GEORGE APTAL KAO VASPITANIK GLOUCESTER HALLA

U tumačenju života Georgea Aptala⁶ postoje određene praznine koje njegovu pojavu i delovanje postavljaju na višu razinu istraživanja, koja zadire u suštinu ljudske egzistencije na ranomodernom Mediteranu. Određeni broj osmanskih podanika, shodno želji i materijalnom stanju njihovih porodica, sticao je obrazovanje uglavnom na nekom od Univerziteta u Italiji. Osobeni slučaj predstavlja primer Alessandra Maurocordata, Grka poreklom sa ostrva Hiosa, koji je studirao medicinu na Univerzitetu u Padovi. Nakon povratka u Istanbul, gde

4 Videti i: Pedani, 2008, 161.

5 O toku ovog sukoba u Evropi detaljnije u: Veenendaal, 1971.

6 Njegovo originalno grčko ime u britanskim izvorima se ne pominje. Na osnovu britanske varijante „George“ verovatno se radilo o imenu „Georgi“, ili nekoj sličnoj varijanti.

je živio u predgrađu Fener, postao je Prvi tumač (dragoman) na Porti, što mu je omogućilo društveni uspon i vremenom veliki uticaj u politici.⁷ Primer Maurocordata, međutim, ne predstavlja zlatnu sredinu, već izuzetak u odnosu na prosečnu karijeru onih grčkih mladića koji su obrazovanje stekli na nekom od italijanskih Univerziteta.

Kako je Edward Tappe naveo inicijativa za osnivanje grčkog koledža na Oxfordu došla je od strane Levantske kompanije,⁸ koja je time nastojala da obezbedi kadrove za rad svojih faktorija (trgovačkih kolonija) na Levantu. Projekat o otvaranju Gloucester Halla potiče iz 1682. godine, kada je predloženo da 12 grčkih mladića bude poslato u Englesku „*radi obuke i učenja prave doktrine engleske crkve*“. Oni su po završetku školovanja morali da se vrate u domovinu da bi služili u engleskim faktorijama (Tappe, 1954, 93). Plan je u izvesnoj meri podsećao na način školovanja rumunskih kalvinističkih đaka iz Vlaške i Transilvanije, koji su znanje sticali na Oxfordu i Cambridgeu, a poticali su uglavnom iz srednje klase (Cernovodeanu, 1973, 84). Predlog o slanju grčkih mladića u Englesku obnovljen je 1692. godine, dok se Gloucester Hall pokazao kao idealno rešenje, jer je godinama bio napušten. Navedena godina smatra se vremenom osnivanja ovog grčkog koledža (Foulkes, 1883, 491; Tappe, 1954, 93), u okolnostima u kojima se očekivalo da će novi ambasador Engleske u Osmanskom carstvu, William Paghet (1692.–1699.),⁹ za kapelana izabrati nekog iz tog kruga (Tappe, 1954, 94). Koledž je prve studente iz Grčke dočekao tek 1699. godine, kada je Veliki turski rat (1683.–1699.) završen pregovorima u Sremskim Karlovcima, koji su zbog uspešne medijacije podigli ugled engleskog ambasadora na Porti (Kocić, 2014c, 278). Levantska kompanija je prvenstveno bila zainteresovana za jačanje svog prisustva na Levantu u doba obeleženom padom njene razmene sa tim delom sveta (Kocić, 2015b, 141–150). Iz tog razloga je Uprava Kompanije dozvolila da i stranci mogu biti uključeni u njenu trgovinu (TNA SP 105/209, 63–64).

Prvi pomen Georgea Aptala u izveštajima ambasadora Velike Britanije u Istanbulu Roberta Suttona¹⁰ potiče od 10. januara 1715. godine. Sutton je tom prilikom naveo da je Aptal obrazovanje stekao na Gloucester Hallu na Oxfordu¹¹ (TNA SP 97/23, f. 138r),

7 Videti: Kocić, 2014a, 48. Ovde je navedena dodatna literatura.

8 *Levant Company*, ili *Turkish Company*, osnovana je po dozvoli kraljice Elizabeth I. (1558.–1603.) 1581. godine. Među naredbama koje je Uprava Kompanije izdavala svojim predstavnicima u faktorijama tokom 1692. godine ne nalazi se preporuka o otvaranju grčkog koledža u Oxfordu. Videti dokumenta u: TNA SP 105/209, 58–59.

9 Engleski dvor je 1692. imenovao Williama Pagheta za ambasadora u Osmanskom carstvu, oduzevši time pravo Levantskoj kompaniji da učestvuje u izboru ambasadora. Primarni cilj sa kojim je poslat u Istanbul bilo je sklapanje mira između Porte i Svete lige. Zbog bolesti je opozvan 1697. godine, ali je ubrzo vraćen na isti položaj i sa uspehom je priveo posao medijatora na pregovorima u Sremskim Karlovcima, koji su rezultirali prvim bilateralnim mirovnim ugovorom osmanske države s drugom zaraćenom stranom. Time se Porta i zvanično odrekla politike *ad hoc* diplomatije zasnovane na diktiranju uslova drugoj zaraćenoj strani. Nakon toga William Paghet vratio se u Englesku, a na njegovom mesto izabran je Robert Sutton.

10 Robert Sutton (1671.–1746.) je prethodno službovao u Beču, gde je stigao 1694. kao kapelan u službi tadašnjeg poslanika Londona Roberta Suttona, drugog barona od Lexingtona (1662.–1723). Delom zahvaljujući uticaju barona od Lexingtona, nakon povlačenja Williama Pagheta (1692.–1699.), imenovan je za ambasadora na Porti. Prepiska Roberta Suttona je značajan izvor neosmanske provenijencije za istoriju Osmanskog carstva prvih decenija XVIII. veka.

11 On je 1714. godine obnovljen kao Worcester College. U prethodnom periodu ovaj koledž bio je namenjen isključivo Greima koji su dolazili u Englesku da se školuju. Na tom planu Gloucester Hall bio je aktivan od

čime je aktualizovao inetersovanje za njegov slučaj u diplomatskim krugovima. Najstariji britanski izvori koji se odnose na Georgea Aptala, međutim, pominju ga kao učenika Gloucester Halla na samom početku XVIII. veka. Grčki mladići u Gloucester Hallu trebali su da budu odgajani u aglikanskom duhu da bi po povratku u domovinu vršili službu kapelana u engleskim faktorijama na Levantu, što je Porta na osnovu kapitulacija dozvoljavala,¹² ali i da služe kao dragomani (tumači) engleskim trgovcima, ili kao službenici (pisari).

Gloucester Hall je zvanično počeo sa radom 1699. godine kada je dobio prvog učenika, izvesnog engleskog mladića poslatog u koledž po preporuci državnog sekretara. Naredne godine stigla je prva grupa učenika koju je poslao engleski konzul u Izmiru.¹³ Tada je koledž imao petoro vaspitanika, što ukazuje da je je iz Izmira te godine poslato četiri mladića, među kojima su bili George Aptal sa bratom Ioannisom.¹⁴ Na školovanje nisu slati samo grčki mladići, već i oni iz Vlaške i Transilvanije što je pripisano u zaslugu Williamu Paghetu (Cernovodeanu, 1973, 90). Ubrzo po dolasku u Oxford pojedini mladići razočarani u život u koledžu pokušali su da pobegnu (Tappe, 1954, 98). Braća Aptal zajedno s još jednim Grkom uspeali su krajem 1702. ili početkom 1703. godine da pobegnu u Nizozemsku. Izveštaj o njihovom bekstvu od značaja je jer pruža njihov opis i otkriva njihovu različitu prirodu i socijalno poreklo. Treći begunac, Stephan Constantino, koji je poticao iz bogate porodice, opisan je kao lukav i pametan mladić „što s drugom dvojicom nije bilo slučaj“ (Tappe, 1954, 99). Sve navedeno ukazuje da su britanski savremenici braću Aptal smatrali siromašnim mladićima, povodljivim i ne uvek sposobnim da se prilagode realnim okolnostima.

Zahvaljujući organizaciji engleske faktoriije u Izmiru u nju su vremenom uključeni grčki trgovci i obični ljudi skromnog imovnog stanja. Donekle se može pretpostaviti da su braća Aptal po nagovoru, a ne i iz vlastite želje, ili dobre volje, poslali u Oxford, dok su se njihove porodice nadale određenoj koristi nakon njihovog povratka u Izmir. Tako se i njihovo bekstvo iz Gloucester Halla može pripisati nagovaranjima sunarodnika, dok izvori tvrde da su pobešli u Nizozemsku sa namerom da otputuju u Paris, gde je Louis XIV. (1664.–1715.) planirao otvaranje Grčkog koledža. Odustavši od Pariza, trojica mladića stigla su u Brussels. Na kraju su završili nekoliko meseci u grčkom koledžu u Louvainu, gde je pokušano njihovo preobraćenje u katoličku veru (Tappe, 1954, 99–100). George i Ioannis Aptal potom su prešli u Genevu, gde je Engleska držala konzula. Bez sumnje braća su se nadala njegovoj pomoći s namerom da se vrate u Englesku. To im je uspeo krajem 1703. godine, kada su ponovo stigli u Oxford (Tappe, 1954, 100). Odluka

1699. do 1705. godine. Detaljnije u: Tappe, 1954. Po Tappeovom istraživanju ukupno je 15 grčkih mladića pohađalo koledž u Gloucester Hallu.

12 Kapitulacije su vrsta dokumenata koje je Porta davala državama sa kojima je održavala trgovačke odnose. U njima su bile navedene po poglavljima (lat. *capitula*) prava i obaveze trgovaca, visina carina za određenu vrstu robe, uredbe koje su se odnosile na položaj konzula i dr. Videti: Kocić, 2014a, 10–11.

13 U antičkim vremenima grad je bio poznat kao Smyrna. Tokom ranomodernog perioda postao je jedno od prvih uporišta evropskih trgovaca koji su poslovali u Osmanskom carstvu. Videti: Kocić, 2014a, 109–119. Veliku štetu gradu i njegovoj trgovini nanio je zemljotres koji ga je pogodio 1689. godine. Detaljni izveštaji o tome, kao i prilikama u gradu neposredno nakon toga objavljeni su u: Purnell, 1924, 296–297.

14 U britanskim izvorima pominje se kao „John“, dok je originalna grčka varijanta ovog imena „Ioannis“, kako je navedeno u tekstu.

da se vrate u Englesku, a ne u Izmir, moguće je da sadrži određenu socijalnu i psihološku dimenziju. Iz straha od eventualne reakcije njihove porodice, ili zbog lošeg materijalnog stanja, braća su odlučila da se vrate karijeri koja im je ranije bila predodređena. Ubrzo po povratku u Englesku sa njima je Levantska kompanija sklopila dogovor prema kome je ona trebala da ih vrati u Izmir i isplati njihove dugove nastale za vreme putovanja iz Livorna u Englesku (Tappe, 1954, 99–100). Zauzvrat oni su trebali da rade za Kompaniju. Pod tim uslovima braća su se 1704. godine vratila u Izmir (Tappe, 1954, 101). Nakon povratka ostali su vezani za Levantsku kompaniju, zahvaljujući čemu se George Aptal vremenom počeo baviti trgovinom.

ŽIVOTNA ODLUKA ILI STICAJ NEPOVOLJNIH OKOLNOSTI: ODAVANJE PIRATERIJI

Slučaj koji je Georgea Aptala stavio u žižu interesovanja britanskih vlasti predstavljao je napad na brod i trgovce sultanovih podanika. Istraga je povedena zbog polake¹⁵ koja se aprila 1714. godine vratila na Krit (mletačka Candia). Ubrzo potom otisnula se na novo putovanje u Aleksandriju radi isporuke tovara drvene građe. Usled jakog vetra polaka je bila primorana da pristane u mestu koje se u dokumentu navodi kao „*port of Bichier*“,¹⁶ da bi na prve znake boljeg vremena nastavila plovidbu prema Aleksandriji. Zapovednik luke, Mehmed-efendija, primorao je polaku da se zaustavi sa namerom da otkupi tovar drveta po ceni koju je sam odredio (TNA SP 97/23, f. 138r). Vlasniku drveta ponuđena cena nije odgovarala, zbog čega je predlog o pogodbi propao. Nakon što je polaka uplovila u aleksandrijsku luku Mehmed-efendija poslao je vojnike da zarobe posadu. Posada sa polake ubrzo je oslobođena, osim kapetana Matakia (TNA SP 97/23, f. 138r),¹⁷ zbog čega je pozvan vice-konzul britanske nacije u Aleksandriji¹⁸ da interveniše i pokuša da ga oslobodi. Vlasti su odbile da ga oslobode pod izgovorom da nije propisno pozdravio osmanske brodove (TNA SP 97/23, f. 138r). U slučaj se umešao i konzul britanske nacije u Kairu, William Farington, koji je uspeo da izdejstvuje da Mehmed-efendija bude uklonjen sa položaja (TNA SP 97/23, f. 138r).

Iako se u tom incidentu George Aptal ne pominje, slučaj se doticao i njega. On je za plovidbu sporne polake posedovao pasoš, koji je dobio od vojvode od Argylla dok je on službovao kao guverner Minorce.¹⁹ Kako je on bio zvanični predstavnik

15 Trgovački brod manje nosivosti.

16 U istoj formi pominju je i drugi britanski izvori te i kasnije epohe. Francesco Gemelli Careri detaljno je opisao njen položaj rečima: „... *che, al far del giorno, si trovò cinquanta miglia sopra Alessandria, in vicinanza di Roseto. Bisognando adunque tornare in dietro, avevamo il vento per prora, ed a gran forza di bordeggiare, pigliammo terra a Bichier*; 18. *miglia sopra Alessandria*“ (Gemelli Careri, 1708, I, 30).

17 U britanskim dokumentima pominje se na nekoliko mesta kao „*Mate*“. Budući da se radilo o Grku verovatno se radi o imenu „*Mataki*“, kako je navedeno u tekstu.

18 Zabeležen je kao „*Esquinazi*“. Sudeći po obliku imena vrlo je moguće da se radilo o Jevreju pripadniku aškenazija, koji se nalazio u službu Levantske kompanije.

19 Minorcu je britanska vojska osvojila 1708. godine i ostala je pod njenom kontrolom do 1756. godine. Podatak koji iznosi Robert Sutton odosi se na Johna Campbella, drugog vojvode od Argylla (1680.–1743.), koji je bio zapovednik Minorce od 1712. do 1713. godine.

britanske vlade na ostrvu u periodu 1712.–1713. godine isti podatak potvrđuje da se u to vreme Aptal bavio pomorskom trgovinom. Kasnije su britanske vlasti otkrile da je Aptal izvesno vreme proveo u tuniskim lukama Syphaxu i Susi. Tu je jednom prilikom ukrcao robu i tridesetak trgovaca i putnika, koji se u britanskim izveštajima pominju kao „*Magribins*“, sa kojima je zaplovio prema ostrvu Rodosu. (TNA SP 97/23, f. 138v).

George Aptal je sa tuniskim trgovcima jula 1714. doplovio do malog ostrva nedaleko od Krita, gde se usidrio. Uspeo je putnike da ubedi da se iskrcaju da bi se oprali i promenili odeću. Osamnaesticu putnika iskrcao je na Kritu, a šestoricu na malo ostrvo u njegovoj blizini. Onda se vratio na polaku u kojoj je ostalo šest berberskih putnika i trgovaca. Njih je iskrcao na drugu obalu i svu šestoricu pobio. Kada se izvesna saeta pojavila na vidiku, Aptal je presekao konopce koje su njegov brod držale usidrenim i otplovio (TNA SP 97/23, f. 138v). Saeta je pripadala španskim kruzerima, za koje se ubrzo ispostavilo da se radilo o piratima. Putnici na španskom kruzeru su šestoricu putnika, koje je prethodno Aptal iskrcao na malo ostrvo nedaleko od Krita, uhvatili i pretvorili u roblje. Saeta je nastavila da krstari blizu anadolske obale, potom je krenula prema Rodosu, da bi na kraju bila zarobljena od strane osmanskog ratnog broda, a roblje na njoj oslobođeno (TNA SP 97/23, f. 138v). Kako se može zaključiti iz tog Aptalovog postupka, u vreme kada se odlučio za život pirata njegova namera nije bila trgovina robljem, jer se odmah oslobodio svih zarobljenika. Ista činjenica u njegovo delovanje unosi niz nedoumica, te pobuđuje drugačije tumačenje namerâ, koje su ga primorale na takav način života.

Iskazi petorice britanskih podanika koji su oslobođeni nakon zarobljavanja španskog kruzera dostavljeni su ambasadoru Robertu Suttonu. Prema njihovim izjavama oni su se 29. jula 1714. godine²⁰ nalazili milju udaljeni od broda usidrenog kod Dugog ostrva, koje se nalazi zapadno od Spinalonge.²¹ Brod je na njihove oči zaplovio, da bi oni narednog dana primetili leševe koji su delom ležali na obali, a delom u moru. Zapovednik španskog kruzera prvo je pomislio je da se radi o berberskim gusarima, koji su poklali deo svoje posade. Međutim, ubrzo je promenio mišljenje kada je postalo jasno da je reč o putnicima sa broda koji je dan ranije otplovio (TNA SP 97/23, f. 138v–139r). U tom trenutku posadu na brodu pod Aptalovom komandom činilo je nekoliko ljudi, među kojima i britanski podanik Benjamin Haylor, koji se na brod ukrcao u Aleksandriji kao putnik. Ostatak posade činili su Italijani i Grci (TNA SP 97/23, f. 139r). Suttonov izveštaj s početka 1715. godine predstavlja najdetaljniji izveštaj o tom napadu, potvrđen iskazima svedoka (TNA SP 97/23, f. 143r–144v).

Jedan od svedoka, William Smith, detaljno je objasnio pozadinu celog događaja. Po Smithu, na samom kraju 1713. godine gusarski brod tipa pink, naoružan u luci Porto Longone, doplovio je do Vatiike na Moreji, gde je u isto vreme stigao Aptal sa tartanom. Odluku da doplovi do Vatiike, Aptal nije slučajno doneo. Selo smešteno

20 Dokumentat je datiran po starom kalendaru (navedeno kao: *Old Style*) 18. VII. 1714.

21 Ostrvo među lokalnim stanovništvom poznato i od imenom Kalydon, smešteno severo-istočno od Krita. Zvanično je pod mletačku vlast Spinalonga došla 1578. godine. Osmanlije su ga osvojile početkom Drugog morejskog rata, 1715. godine.

nedaleko od obale, kao i od čuvene luke Monemvasije, predstavljalo je piratsko uporište, koje je po Williamu Leakeu počekom XIX. veka važno „za najpiratskiji ugao Grčke“ (Leake, 1830, I, 510). Za tartanu je utvrđeno da je ranije pripadala nekom trgovcu iz Tunisa. Kapetan pinka i Aptal počeli su razgovor u prisustvu Smitha, tokom koga je Aptal ubeđivao kapetana da zamene plovila. Aptal je tada priznao da je tartana pripadala izvesnom Waldecku i da strahuje od osвете berberskih trgovaca, čiju je robu opljačkao kada je oteo brod sa kojim je doplovio do Vatike (TNA SP 97/23, f. 144r–144v). Kapetan pinka odbio je da zameni brodove. Smith je nakon toga očekivao da će Aptal otploviti do Monemvasije,²² gde je imao prijatelje i tamo zameniti brod. Tvrdio je „da Aptal nije bio stari prijatelj zapovedniku pinka, ovaj bi odmah naredio da ga obese“ (TNA SP 97/23, f. 144v). Isti navod nedvosmisleno potvrđuje da se on i ranije bavio piraterijom, zahvaljujući kojoj je postao poznat u određenim krugovima.²³

Tu činjenicu donekle opovrgava neobjavljeni rukopis čije se autorstvo pripisuje Aptalu. Rukopis pod naslovom „*Diary of the adventures of a merchant captain in the Mediterranean, 1711–1715, compiled by George Aptal*“ nalazi se u Specijalnoj kolekciji Univerziteta u Leedsu.²⁴ Školujući se jedno vreme u Engleskoj, Aptal je verovatno uspeo da u tom stepenu savlada poznavanje engleskog jezika da je mogao bez problema da piše na njemu. Sudeći po naslovu rukopisa Aptal se pomorskom trgovinom bavio od 1711. godine, što i nije u suprotnosti sa zvaničnim britanskim izvorima. Međutim, na osnovu britanskih izveštaja prva njegova piratska akcija može se datirati u 1713. godinu, što je u

22 Grad u današnjoj Grčkoj, smešten na malom ostrvu na istočnoj obali Peloponeza, odvojen od poluostrva kanalom širine 200 metra. Pod vlašću Venecije ostao je do 1540. godine, kada su ga osvojile Osmanlije. Venecijanska vojska preotela je Monemvasiju 1690. i uspeła da je zadrži do 1715. godine, kada je Monemvasija ponovo pala pod osmansku vlast, pod kojom je ostala do 1821. godine.

23 Ceo iskaz Williama Smitha glasi: “[f. 144r] ... Besides what is deposed above, Willaim Smith aforesaid upon the Oath already taken, adds, that he served several years on a Corsair Pink armed out at Porto Longone, which on Christmas day 1713 O. S. lay at Anchor at Vatica in the Morea, whither one George Aptal then came in a Tartane or Saitia which he commanded, and being acquainted with t[h]e Capt[ai]n of t[h]e Pink he told the later, in the hearing of this Deponent, that t[h]e Tartane was a much better Vessel & more proper for cruising then the Pink, that neverthelesse he was willing to truck w[i]th him for good reasons, & at last confessed, that his Tartane belonged to M[y]ste[r] Waldeck of Tunis. That having had a freight of Algerines & Tunesins with Goods he was taken by a Catalan or Majorchine Cruizer, but was afterwards released with his Passengers & landing part of his Landing at Algiers & in his way to Tunis being forced to put into Porto Tarina, & there having of [f. 144v] M[y]ste[r] Waldec's death, he put t[h]e rest of his Passengers & landing a shore, ran away with the Tartane & came to Vatica. All which t[h]e Deponent heard not only from t[h]e s[ai]d Aptal but likewise from several of his seamen. That t[h]e Capt[ai]n of t[h]e Corsair Pink refusing to Exchange Vessells with him, he the said Aptal said he had friends at Malvasia & t[h]at he would go thither & w[hi]ch their Assitance change his Tartane into a Polacca & disguise her so t[h]at he might not be known. Upon t[h]e discourse of Aptal t[h]e Capt[ai]n of t[h]e Pink said in t[h]e Deponent's hearing t[h]at if he s[ai]d Aptal had not been his old aquaitance & friend, he would have had him hang[ed]. To the truth of t[h]e Premisses the said William Smith hath hereunto put his Mark” (TNA SP 97/23, f. 144r–144v, Pera u Istanbulu, 10. I. 1715, Robert Sutton državnim sekretaru).

24 O ovom rukopisu videti: <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/e42860b0-3acc-3fdb-8491-ab-460b960a65> (pristupljeno 28. 2. 2017.). Ovaj rukopis ostao nam je nedostupan. Iako je u njemu kao oblik prezimena navedeno „Aptal“, u britanskim zvaničnim izveštajima najčešće se pominje kao „Aptal“.

suprotnosti sa rukopisom nastalim sa ciljem da opravda Aptalovo delovanje kao trgovca do 1715. godine. Na to upućuje i godina sa kojom autor rukopisa prekida izlaganje, a koja pre odgovara godini kada je odlučio „*da promeni stranu*“, prećutkujući piratsku karijeru njegovog glavnog junaka.

U vreme kada je trebalo rešavati Aptalovu sudbinu Porta je krajem 1714. godine donela odluku da objavi rat Veneciji.²⁵ To je pažnju britanskih predstavnika okrenulo u drugom smeru, dok je za izvesno vreme rešavanje Aptalovog slučaja ostavljeno po strani. Novi alarm za pokretanje Roberta Suttona predstavljala je žalba berberskih trgovaca upućena Divanu, kada je i ceo slučaj iznet pred Portu, od koje su trgovci tražili povratak opljačkane robe (TNA SP 97/23, f. 139v). Sutton se nadao da će održavajući dobre odnose sa osmanskim vlastima uspeti da izgladi sukob. Zbog toga je smatrao da bi najefikasnije rešenje bilo ukoliko bi uspeo da privoli Levantsku kompaniju da vlastitim sredstvima podmiri štetu opljačkanim trgovcima i na taj način izbegne da se na Porti donese odluka o kazni.

Boraveći dugi niz godina u Osmanskom carstvu Robert Sutton poznao je način na koji bi Porta presudila u ovom slučaju (TNA SP 97/23, f. 173r). Ona bi raspisala paušali porez avaniju,²⁶ koju bi platili britanski trgovci iz Levantske kompanije. U svemu tome nadao se da će uspeti da zaštiti britanskog konzula u Aleksandriji Farringtona, koji se našao na udaru osmanskih vlasti, koje su od njega tražile da nadoknadi štetu. Ukoliko Aptal ne bude uhvaćen, a roba vraćena, ili šteta oštećenim trgovcima na drugi način nadoknađena, postojale su male šanse da će uspeti da zaštiti konzula (TNA SP 97/23, f. 173r). U isto vreme tražio je od britanske vlade da kazni „*kriminalca*“ Aptala i njegove pomoćnike, odgovorne za pljačku berberskih trgovaca (TNA SP 97/23, f. 173r). Na apele opljačkanih trgovaca Porta je ostala gluva, okupirana vojnim pripremama za napad na mletačke posede na Moreji (Peloponez) (TNA SP 97/23, f. 178r).

Generalno, po interese britanske trgovine na Levantu bavljenje Aptala piraterijom nosilo je negativnu konotaciju. Njega su osmanske vlasti po svim osnovama tretirale kao britanskog štićenika, za šta su im njegove dugogodišnje veze sa Levantskom kompanijom davale osnova. Po tome su i pljačka, a potom i ubistvo berberskih trgovaca, mogli da nanesu štetu britanskim trgovcima u Izmiru. Sutton se pred osmanskim vlastima pokazao nemoćnim da zaštiti britanskog konzula u Kairu i vice-konzula u Aleksandriji, od kojih su osmanske vlasti, pod pritiskom opljačkanih berberskih trgovaca, tražile da nadoknade štetu. Situaciju je otežavala moguća odluka osmanske strane da i u tom slučaju pribegne korišćenju „*lažnih svedoka*“ (TNA SP 97/23, f. 222r).

25 Detaljan izveštaj o tome koji predstavlja francuski prevod osmanskog originala o objavi rata Veneciji u: TNA SP 97/23, f. 128r–133r. Dokumentat sadrži 13 tačaka, u kojima se navode incidenti koji su se proteklih godina događali između dve države, na osnovu kojih je Porta zvanično objavila rat Veneciji.

26 Poreklo avanije nije detaljno objašnjeno. Tokom ranomodernе epohe predstavljala je paušalno raspisan porez na evropske trgovce određene nacije (francuske, engleske ili nizozemske) koji su trgovali na teritoriji Osmanskog carstva, a po osnovi određene štete učinjene muslimanima. Najčešći osnov za njeno raspisivanje predstavljali su napadi na osmanske brodove odnosno trgovce, za koje bi se utvrdilo da su učinili brodovi tih nacija. Detaljnije o avaniji u: Kocić, 2014a, 129–134.

GUSAR U SLUŽBI KATOLIČKE CRKVE

Sutton se obratio britanskim konzulima u italijanskim lukama sa vestima o napadu koji je izvršio Aptal (TNA SP 97/23, f. 178r). Time je britanski konzul u Veneciji, Hugh Broughton,²⁷ dobio povod da se raspita o njemu. U Veneciju su stizali brodovi iz svih delova Mediterana sa vestima, od kojih su mnoge bile samo glasine. Prema verziji koja je stigla do Broughtona, Aptal je jedno vreme bio zapovednik tartane u vlasništvu britanskog konzula u Tunisu, koju je kasnije zaplenio tuniski dej²⁸ zbog Aptalovog ubistva nekoliko tuniskih i osmanskih trgovaca i pljačke robe, procenjene na 80.000–90.000 dolara.²⁹ U vreme dok je dej tražio zadovoljenje, opljačkani novac nalazio se u Rimu, a sporna tartana usidrena u luci Ancone. Od ukupne opljačkane sume, deo u protivvrednosti od 8.000 dolara prebačen je u *Monte della Pietà* (TNA SP 99/61, f. 20v).³⁰ Povodom tog slučaja guverneru Rima, monsignoru Scottiju, obratio se i britanski konzul u Napulju John Fleetwood, koji je za to uživao podršku ambasadora habzburškog cara Karla VI (1711.–1740.) u Rimu. Fleetwood je od njega tražio da isporuči Aptala, novac deponovan u *Monte della Pietà*,³¹ tartanu i zaplenjenu robu (TNA SP 99/61, f. 24r).

Vest koja je marta meseca 1715. godine stigla iz Rima po britansku stranu nije bila povoljna. Aptalu ne samo da su bili oprošteni gresi, već je bio oslobođen iz tamnice. Svi pirati u zatvorima u Papskoj državi oslobođeni su (TNA SP 99/61, f. 24r) da bi se priključili floti u svetoj borbi protiv nevernika, kako je rat s Osmanskim carstvom doživljavan. Zaplašeni mogućnošću da bi i njihove obale mogle postati meta napada osmanske flote, u Papskoj državi odlučili su da organizuju odbranu svog priobalja, u koju su uključeni i pojedinci poput Aptala. Ukoliko se svi apeli na Clementa XI. (1700.–1721.) budu pokazali uzaludnim, Hugh Broughton je zahtevao da papini „*prijatelji u Britaniji nadoknade gubitke*“ (TNA SP 99/61, f. 24v), aludirajući time na jakobite.³² Broughton je, međutim, početkom aprila 1715.

27 Hugh Broughton obavljao je dužnost konzula britanske nacije u Veneciji od 1689. Godine (TNA SP 99/60, 397r, Venecija, 26. X. 1714, Christian Cole državnim sekretaru). O njegovim naporima na oživljavanju britansko-mletačke trgovine, svedoči niz dokumenata u ovoj fascikli. Preminuo je 4. VIII. 1716. nakon 27 godina provedenih u Veneciji (TNA SP 99/61, f. 208v, Venecija, 7. VIII. 1716, Alexander Cunningham državnim sekretaru).

28 Vladarska titula.

29 Iako se radilo o drugoj valuti, u Levantnoj kompaniji su vrednost robe preračunavali u dolarima, zbog čega je naveden iznos u ovoj valuti.

30 Verzija koja je kružila Venecijom preporučena je u pismu britanskog konzula: „*One Aptall, master of a Tartan belonging to Our Consul at Tunis that is Sequestered by That Dey, for Aptalls Barbarous Leaving on an Island not Inhabited Several Morrs & Turks, Killing other aboard, & Running Away with a Cargo Vallewed about eighty or ninety Thousand Dollars, for all which the Dey demands Satisfaction, is now in Custody at Rome The Vessell Seared at Ancona, about 8000 Dollars in money he made of the goods secured in the Monte della Pietà. I suppose You'l hear this Sad Story more fully from the Consulls at Naples & Leghorn*“ (TNA SP 99/61, f. 20v, Venecija, 8. II. 1715, Hugh Broughton državnim sekretaru).

31 Vrsta banke ustanovljena u Rimu sredinom XV. veka.

32 Pristalice Jamesa Edwarda Stuarta, potomka poslednjeg vladara Engleske iz dinastije Stuarta, uklonjene u Sjajnoj Revoluciji 1688. godine. Nakon dugogodišnjeg izgnanstva, okupljani uglavnom u Francuskoj, jakobiti su počeli da se organizuju, tako da su 1715. godine podigli ustanak protiv vladavine Georgea I. Ustanak je propao, dok su se oni razbežali u sve delove Evrope. James Edward Stuart je 1717. godine stigao u Papsku državu, koja se, zajedno sa Španijom, izdvojila kao glavna podrška jakobita u njihovom delovanju. Videti i: Кочић [Kocić], 2015a, 11–18. Ovde je navedena dodatna literatura.

Sl. 1: Papa Clement XI (1649–1721) na jednoj kovanici otprilike iz 1706 (Wikimedia Commons).

godine uspeo da ubedi vlasti u Veneciji da donesu odluku da ukoliko George Aptal bude stigao u bilo koji deo teritorije Republike, odmah bude uhapšen zajedno sa celom posadom (TNA SP 99/61, f. 30r). Planirao je da se sa istim zahtevom obrati i vojvodi Parme i Modene (TNA SP 99/61, f. 30r), sa kojim je britanska vlada održavala dobre odnose.

Rezident Velike Britanije u Veneciji Alexandar Cunningham nakon preuzimanja dužnost dobio je priliku da istraži slučajeve koje su njegove kolege iz drugih britanskih diplomatskih predstavništava od njega tražile. On je u izveštaju od 28. februara 1716. godine naveo da se Aptal, sudeći po glasinama, nalazio u Veneciji u potrazi za poslom, mada je sam sumnjao u njihovu istinitost (TNA SP 99/61, f. 130r–130v). Vrlo brzo je imao prilike da se uveri da te, kao ni prethodne godine, Aptal nije boravio u Veneciji (TNA SP 99/61, f. 134v).

Napredovanje osmanske vojske na Moreji i osvajanje preostalih mletačkih ostrva tokom 1715. godine imalo je uticaja na odnos Vatikana prema posledicama koje je ono proizvelo. Ista činjenica navela je papu da intenzivnije počne da radi na sklapanju saveza poznatog pod imenom Sveta liga, ali i na organizaciji odbrane priobalja od mogućih napada berberskih i osmanskih gusara. Da je do takvog preokreta u stavu Vatikana prvih meseci 1716. godine došlo potvrđuje pisanje štampe, koja je obavestila javnost da je Kongregacija za vojna pitanja (*Congregazioni Militari*) zasedala odlučna da preduzme konkretne mere.³³ Marka Ancona je zbog strateškog položaja dobila

33 *“Si continua à prendere tutte le disposizioni, per far argine agli ulteriori progressi del Turco, proseguendosi le Congregazioni Militari per la difesa dello Stato Ecclesiastico, con speranza, che queste Spiagge possano restare libere dall'invasione de' Barbari; & intanto questi Porporati secondo le loro forze somministrano*

značajno mesto u vojnim pripremama,³⁴ dok je luka u Anconi predviđena za bazu, u kojoj je do kraja marta 1716. godine bila okupljena flota koja je brojala 40 galeota i 2 tartane (AI, 1716, 64r).

Britanska strana ržala se stava da je George Aptal novac koji je opljačkao od berberskih trgovaca prebacio u Rim i pojedine luke u Napuljskoj kraljevini (TNA SP 97/23, f. 222r). Robert Sutton se nadao da će Portu uspeti da zadovolji ukoliko bi joj taj novac bio dostavljen na ime odštete opljačkanim trgovcima (TNA SP 97/23, f. 231r). Međutim, ugrožen položaj Venecije, koji je brzim prodorom osmanske vojske postalo *de facto* stanje, pružao je malo nade za ostvarenje Suttonovih namera. Papa je postao upleten u politička dešavanja koja su ga vodila približavanju habzburškom caru Karlu VI. radi sklapanja saveza sa Venecijom, do čega je došlo u aprilu 1716. godine.³⁵

Nastavljajući da preko svojih uhoda prati kretanje Georgea Aptala širom Italije, Cunninghamu je početkom aprila 1716. godine javljeno da je on zvanično prešao u službu Papske države. Aptal je upošljen u gusarskoj službi sa zadatkom da na malim brodicama usidrenim u Anconi patrolira obalom i nalogom da deluje u slučaju napada osmanskih i berberskih gusara (TNA SP 99/61, f. 154v). Ove navode potvrđuje i štampa koja je 29. aprila objavila da je u Anconi sredinom tog meseca počeo upis vojnika i mornara (AI, 1716, 73r). Cunningham je bio odlučan da se povodom Aptalovog slučaja obrati Clementu XI., smatrajući „*da se u Engleskoj čude da papa ne samo da pokušava da nam nametne pretendente [jakobite], već zapošljava i naše pirate*“.³⁶

Prelaskom u gusarsku službu Papske države George Aptal napustio je pirateriju, što nije značilo da je njegova odgovornost prema britanskim i osmanskim vlastima, koji su ga i dalje smatrali piratom nestala. Značaj i uloga Clementa XI. u okupljanju Svete lige navodili su „saveznike“ da sa popustljivošću gledaju na tu njegovu odluku, dok su se i same koristile uslugama pojedinaca poput Aptala. Osim toga, britanska vlada nije imala nikakvog uticaja na vlast u Papskoj državi jer sa njom nije održavala diplomatske odnose. Zbog prilika u Evropi, u kojima je papa stekao značaj centralne figure u stvaranju fronta protiv Osmanskog carstva, britanski dvor morao je da toleriše ovu odluku, jer nije raspolagao nijednim sredstvom na osnovu koga bi mogao da izvrši pritisak na vlasti u Papskoj državi. Odluka pape da pruži utočište britanskim pobunjenicima, jakobitima, u još većoj meri je otuđila dve države. Stanje koje je proizveo Drugi morejski rat, potom i novi sukob koji je izbio zbog pokušaja Španije da povрати vlast nad svojim ranijim posjedima na Apeninskom poluostrvu, nedvosmisleno su išli u korist Aptalu.

al Papa buone Somme per l'occorenze della Guerra” (*Il Corriere Ordinario*. 26. Febbraro. 1716. Con Privilegio di S. M. Ces. e reg Cattol. &c. p. 34r, u: AI, 1716, 34r, Rim, 8. II. 1716).

34 “*Si è tenuta un'altra Congregazione sopra l'Armamento, che si sono esibiti di fare li Maltesi, per guardare le Spiagge di questo Stato dall'invasioni de'Turchi con condizione, che le prede siano sue; & il Risultato di tale Congregazione non si penetra, bensì è stata determinata la marchia per Ancona di queste Corazze*” (*Il Corriere Ordinario*. 4. Marzo. 1716. ..., 38r, u: AI, 1716, 38r, Rim, 15. II. 1716).

35 O tome videti: Kocić, 2014b, 131–140. Ovdje je navedena dodatna literatura.

36 “... *It appears strange in Engl[an]d that the Pope does not only seek to put upon us pretenders, but will imploy out pyrats*” (TNA SP 99/61, f. 155r, Venecija, 10. IV. 1716, Alexander Cunningham državnim sekretaru).

Novi ambasador Velike Britanije u Istanbulu, Abraham Stanyan (1718.–1730.),³⁷ nakon sklapanja mira u Požarevcu 1718. godine dobio je zadatak da reši i Aptalov slučaj i to na podsticaj opljačkanih trgovaca, koje godine nisu sprečile da se sa istim zahtevom ponovo obrate Porti. Abraham Stanyan u izveštaju 1. novembra 1718. godine potvrdio je da je Aptal bio poreklom Grk, koji je za plovidbu pod britanskom zastavom posedovao dozvolu vojvode od Argylla (TNA SP 97/24, f. 304r). Međutim, njegova verzija donekle se razlikuje od činjeničnog stanja koje je njegov prethodnik utvrdio. Po Stanyanu, sa Aptalom su trgovci u Kairu sklopili dogovor da preveze njihovu robu do luka Suphaxa i Suse na severnoafričkoj obali. Tokom putovanja pobio je pojedine trgovce i prisvojio robu u vrednosti od 30.000 kruna. Sa opljačkanom robom i novcem iskrcao se u Anconi, gde je stekao papinu zaštitu. Stanyan je dok je 1. novembra 1718. godine privodio izveštaj kraju pretpostavljao da se Aptal još uvek nalazi u Italiji (TNA SP 97/24, f. 304v).

Porta je odlučila da u London pošalje glasnika koji je trebalo da britanskom dvoru iznese ceo slučaj „o piratu Aptalu“. Stanyan je činio sve kako bi je razuverio da odustane od toga (TNA SP 97/24, f. 345r), zbog čega je bio pozvan na razgovor kod velikog vezira Damad Ibrahim-paše (1718.–1730.). Tokom razgovora Stanyan je izneo pojedinosti vezane za Aptalov slučaj u nameri da skine svaku odgovornost sa britanske strane. Veliki vezir tražio je da Stanyan izda pismo sa preporukama za glasnika koga je nameravao da pošalje u Britaniju. Međutim, britanski ambasador odbijao je duže od mesec dana da učini. Bio je rešen da se, ukoliko osmanske vlasti budu nastavile da vrše pritisak, pozove na odredbu iz kapitulacijâ prema kojoj britanski trgovci nisu podlegali kolektivnoj odgovornosti za učinjenu štetu osmanskim trgovcima (TNA SP 97/24, f. 345v).³⁸ To je predstavljalo odlučujući argumenat za Portu, koja je priznavši kapitulacije, ujedno imala i obavezu da postupa po njima. Do leta 1719. godine Aptal je u odnosima Velike Britanije i Porte izgubio značaj, čemu je Stanyan delom mogao da zahvali i promenom spleta političkih okolnosti u kojima je Porta rešila da uzme učešće.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Životni put Georgea Aptala odražava prilike na Mediteranu početkom XVIII. veka u kojima su pojedinci različitog etničkog porekla nastojali da se na najbolji način uklope. Iako porekom Grk iz Izmiru, u mladosti je Georgeu Aptalu i njegovom bratu

37 Abraham Stanyan je u vreme kada je imenovan za ambasadora u Osmanskom carstvu imao duži staž u diplomatiji. On je u vreme ambasadora Williama Trumbulla (1686.–1689.) u svojstvu sekretara boravio u Osmanskom carstvu. Potom je ostao aktivan u političkom životu Engleske, da bi kasnije bio imenovan za poslanika u Švajcarskoj, a zatim i za rezidenta u Beču. Sa tog položaja imenovan je za ambasadora na Porti, nakon ne baš uspešne ambasade Edwarda Worthleya Montaguea (1716.–1718.). Videti: Kocić, 2016, 181–193.

38 „If they come back againm I shall defend my self against them the best I can, tho', in spite of the Declarations that are constantly made at the several Scales relating to Turks embarking on board British Vessels, & even an express Article in Our Capitulations w[h]ich says that one Englishman shall not be answerable for another, but where he engages himself to it by writing, which is not the present Case, yet when any Turk receives Damage by an Englishman that he cannot come at, he will still be endeavouring to ake t[h]e Nation repair his Loss, w[h]ich Pretention sometime gives a great deal of Trouble to the King's Ambassad[ou]rs here” (TNA SP 97/24, f. 345v, Istanbul, 2./13. III. 1719, Abraham Stanyan državnom sekretaru).

bila preodređena karijera u službi Levantske kompanije u jednoj od najznačajnijih njenih faktorijskih na Levantu. Nakon kraćeg boravka u Engleskoj, gde je u Gloucester Hallu na Oxfordu dobio obrazovanje i niza pustolovina, vezan ugovorom za Levantsku kompaniju, 1704. vratio se u Izmir. Nekoliko narednih godina o njegovom životu ne postoje pouzdani podaci. Interesovanje u diplomatskim krugovima izazvao je kada je 1713. opljačkao robu tuniskih trgovaca, a jedan njihov deo pobio. Od tog trenutka George Aptal je od strane britanskih vlasti smatran za pirata. Njegove akcije uticale su i na britanske predstavnike u italijanskim i levantskim lukama, koji su od celog slučaja nastojale da se ograde, uz potezanje pitanja nadoknade štete tuniskim trgovcima.

Povoljne okolnosti za Georgea Aptala nastale su odlukom Porte donetoj krajem 1714. godine da objavi rat Veneciji. Ista odluka predstavljala je uvod u još veći sukob kada je aprila 1716. godine bečki dvor objavio rat Porti. Koristeći se novim okolnostima Aptal je 1715. godine odlučio da pređe u gusarsku službu Papske države, postavši time plaćenik Vatikana. Na to ukazuju dokumenti iz Nacionalnog arhiva u Londonu, ali i štampa koja je pratila dešavanja na Apeninskom Poluostrvu i u Evropi (*Avisi Italiani*). Istom odlukom George Aptal izbegao je kaznu britanskih vlasti, jer ova država nije imala mehanizme na osnovu kojih je mogla da vrši pritisak na papu da izruči Georgea Aptala. Napetost u britansko-osmanskim odnosima izazvana Aptalovim pljačkama prevaziđena je 1719. godine uspešnim nastupima novog britanskog ambasadora na Porti, Abrahama Stanyana, nakon čega prestaje interesovanje za njega, dok je on po svemu sudeći odlučio da ostane u Italiji, gde je jedno vreme uživao zaštitu.

FROM THE OXFORD PROTÉGÉE TO A RENEGADE PIRATE IN VATICAN'S SERVICE: THE CASE OF GEORGE APTAL

Marija KOCIĆ

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Čika Ljubina, 18-20, 11000 Beograd, Serbia

e-mail: marijakocic2003@yahoo.co.uk

SUMMARY

George Aptal's life destiny reflects the conditions on the Mediterranean in the beginning of the eighteenth century, which called for individuals of different ethnic background to try their best to fit in. Although he was of Greek origin, from Izmir, in their youth, George Aptal and his brother had been preordained for the career in one of the most important of the factories (merchant colony) of the Levant Company in the very Levant itself. After a short-termed sojourn in Britain, during which he had obtained his education at Gloucester Hall in Oxford, and after a series of adventures, Aptal returned to Izmir in 1704, since he had been bound by contract to the Levant Company. There are no reliable data of his life and ventures in several following years. However, Aptal rose the interest of the diplomatic circles, when in 1713 he robbed the goods of the Tunisian merchants, having killed a number of them. From that moment on, the British authorities considered Aptal a pirate. Aptal's activities influenced the British representatives in Italian and Levantine ports, who tried to dissociate themselves from the case, with raising the issue of compensation of the losses to the Tunisian merchants.

The better times arrived for George Aptal when the Porte decided to declare the war to Venice at the end of 1714. The same decision presented an introduction in a much larger confrontation, when in April 1715 the Court in Vienna declared the war to the Porte. Using the new events, Aptal decided to become a pirate in the service of the Papal state, thus becoming a mercenary of Vatican. Documents from the National Archives in London, together with the press that covered the ongoing incidences in the Apennine Peninsula and Europe (Avisi Italiani), point to this event. The decision of the Porte meant for Aptal that he had escaped the punishment of the British authorities, since Britain had no mechanisms to pressure the Papal State to extradite George Aptal. The tensions in the British-Ottoman relations, caused by the Aptal's piracy were resolved in 1719, owing to the successful actions of the new British ambassador to the Porte, in the person of Abraham Stanyan. This signifies ceasing of interests in George Aptal, who most probably had decided to remain in Italy, where he was protected for a time.

Keywords: George Aptal, Levant Company, Mediterranean, Second Morean War, Great Britain, Venice, Vatican, Clement XI, Charles VI

IZVORI I LITERATURA

- TNA SP 97/23** – The National Archives, Kew-London (TNA), Records assembled by the State Paper Office, including papers of the Secretaries of State up to 1782, 1231–c1888 (SP), Secretaries of State: State Papers Foreign, Turkey, 1579–1779 (SP 97), Constantinople. Sir Rob[er]t Sutton. From 31th Jan[a]ry 1713 to 10th May 1716 (SP 97/23).
- TNA 97/24** – TNA, Sir Robert Sutton, Edward Wortley-Montagu and Abraham Stanyan, 1716–1723 (SP 97/24).
- TNA SP 99/60** – TNA, Secretaries of State: State Papers Foreign, Venice, c1559–1778 (SP 99), Alexander Cunningham and Christian Cole, 1713–1714 (SP 99/60).
- TNA SP 99/61** – TNA, Letters from M[yste]r Cunningham to the Secretaries of State From 8. Jan[uar]y 1715. to the 31. Dec[embe]r 1717 (SP 99/61).
- TNA SP 105/209** – TNA, Secretaries of State: State Papers Foreign, Archives of British Legations, 1568–1871 (SP 105), Register of orders made by the General Court of the Levant Company, 1662–1727 (SP 105/209).
- AI (1716):** Avisi Italiani, Ordinarii, e Straordinarii, dell'anno 1716. Vienna, Appresso Gio. van Ghellen.
- Bono, S. (1993):** Corsari nel Mediterraneo. Cristiani e musulmani fra guerra, schiavitù e commercio. Milano, Mondatori.
- Bono, S. (2002):** La schiavitù nel Mediterraneo moderno storia di una storia. Chaiers de la Méditerranée, 65, 1–15.
- Bono, S. (2006):** Malta e Venezia fra corsari e schiavi (secc. XV–XVIII). Mediterranea. Ricerche Storiche, 3, 213–222.
- Bono, S. (2014):** Schiavi in Europa nella età moderna. Varietà di forme e di aspetti. U: Cavaciocchi. S (ed.): Schiavitù e servaggio nell'economia europea. Secc. XI–XVIII, vol. I–II. Firenze, Firenze University Press, I, 309–336.
- Brodel, F. (2001):** Mediteran i mediteranski svijet u doba Filipa II, I–II. Beograd, Podgorica, Geopoetika, CID.
- Cancila, R. (2001):** Corsa e pirateria nella Sicilia della prima età moderna. Quaderni Storici, 107, 363–378.
- Cernovodeanu, P. (1973):** Scientific and Cultural contacts between England and the Rumanian Lands (1650–1720). U: Rumanian Studies. An International Annual of the Humanities and Social Sciences, vol. II. Leiden, E. J. Brill, 84–102.
- Clark, G. (1971):** The Nine Years War, 1688–1697. U: The New Cambridge Modern History, vol. VI: Bromley, J. S. (ed.): The Rise of Great Britain and Russia, 1688–1715/25. Cambridge, Cambridge University Press, 223–253.
- Foulkes, B. (1883):** Establishment of a Greek College at Oxford in the 17th Century. The Union Review, 1, 490–550.
- Gemelli Careri, F. Gio (1708):** Giro del Mondo, vol. I–VIII. Napoli, Presso Francesco Antonio Perazzo.

- Glete, J. (2002):** War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as fiscal-military states, 1500–1660. London, New York, Routledge.
- Hrabak, B. (1956):** Dubrovnik i rodski pirati. Историјски гласник [Istorijski glasnik], 2, 78–90.
- Hrabak, B. (1957):** Gusarstvo i presretanje pri plovidbi u Jadranskom i Jonskom moru u drugoj polovini XV veka. Beograd, Vojni institut u Beogradu, 83–98 (сепарат [separat]).
- Hrabak, B. (1977a):** Herceg-Novi kao turska pomorska baza i gusarsko gnezdo. Boka, 9, 41–84.
- Храбак, Б. [Hrabak, B.] (1977b):** Северноафрички гусари на Јадрану од почетка XVI до почетка XVIII столећа. Историјски часопис [Severnoafrički gusari na Jadranu od početka XVI do početka XVIII stoleća. Istorijski časopis], 24, 177–143
- Храбак, Б. [Hrabak, B.] (1982):** Новљани и улцињски гусари [Novljani i ulcinjski gusari]. Boka, 13/14, 73–104.
- Храбак, Б. [Hrabak, B.] (1995):** Поморство, гусари и богоштовље у Паштровићима (XV–XVIII век). Историјски записи [Pomorstvo, gusari i bogoštovlje u Paštrovićima (XV–XVIII vek). Istoriski zapisi], 68, 103–155.
- <https://archiveshub.jisc.ac.uk/search/archives/e42860b0-3acc-3fdb-8491-ab-460b960a65>** – Information about Diary of the adventures of a merchant captain in the Mediterranean, 1711–1715, compiled by George Aptall: University of Leeds Special Collections.
- Kadić, A. ef. (1894):** Ferman sultana Selima III. o plovidbi broda l'Onorato Bocchese. Glasnik Zemaljskog Muzeja, VI, 4, 783–784.
- Коцић [Kocić], М. (2013):** Венеција и хајдуци у доба Морејског рата. Београд, Hesperiaedu, Научно друштво за историју здравствене културе [Venecija i hajduci u doba Morejskog rata. Beograd, Hesperiaedu, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture].
- Kocić, M. (2014a):** Diplomacija u službi kapitala: evropske nacije na osmanskome Levantu (XVI–XVIII vek). Beograd, Hesperiaedu, Filozofski fakultet.
- Kocić, M. (2014b):** Mletačko-austrijski savez iz 1716. godine u svijetlu engleskih izvora. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 32, 131–147.
- Kocić, M. (2014c):** Turska u međunarodnim odnosima 1688–1699: put u evropsku diplomatiju. Beograd, Hesperiaedu.
- Коцић [Kocić], М. (2015a):** Јакобити у Урбину 1718. године у светлости британско-млетачких односа. Војно-историјски гласник [Jakobiti u Urbinu 1718. godine u svetlosti britansko-mletačkih odnosa. Vojno-istorijski glasnik], 1, 9–22.
- Kocić, M. (2015b):** Trgovina Engleske sa Levantom u doba Velikog turskog rata (1683–1699), Beogradski istorijski glasnik, 6, 141–154.
- Kocić, M. (2016):** Prilog proučavanju britansko-osmanskih odnosa: ambasada Edwada Wortleyja Motagua (1716.–1718.). Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 34, 181–195.

- Leake, W. M. (1830):** *Travels in the Morea: With a Map and Plans*, vol. I–III. London, John Murray Albemarle Street.
- Mafrici, M. (1995):** *Mezzogiorno e pirateria nell'età moderna (secoli XVI–XVIII)*. Napoli, Edizioni Sientifiche Italiane.
- Marfici, M. (2007):** *Il Mezzogiorno d'Italia e il mare: problemi difensivi nel settecento*. U: Cancila. R. (ed.): *Mediterraneo in armi (secc. XV–XVIII)*, vol. I–II. Palermo, Associazione no profit Mediterranea, II, 637–663.
- Миловић, Д. Ђ. [Milović, D. Đ.] (1958):** Напад перашких хајдука на лађу дубровачког властелина [Napad peraških hajduka na lađu dubrovačkog vlastelina]. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 7, 267–270.
- Pedani, M. P. (2008):** *Ottoman Merchants in the Adriatic. Trade and smuggling*. *Acta Histriae*, 16, 1–2, 155–172.
- Pianezzola, E. (2004):** *Le parole dei pirati, shede lessicali*. U: Boccesi, L. (ed): *La pirateria nel Adriatico antico*. Roma, Hesperia 419, L'Erma, 11–19.
- Purnell, E. K. (1924):** *Report of the Manuscripts of the Marquess of Downshire, preserved at Easthampestead Park, Berks*, vol. I: *Papers of the ser William Trumbull*, pt. 1. London, Published by His Majesty Stationery Office.
- Sartori F. (2006):** *Alvise Foscari, Capitano in Golfo, Dispacci, 1708–1711*. Venezia, La Malcontenta.
- Sartori, F. (2009):** *Alvise Foscari Capitano in Golfo 1676–1678. Capitano Extraordinario delle Galeazze 1690–1692. Dispacci*. Venezia, La Malcontenta.
- Станојевић, Г. [Stanojević, G.] (1973):** Султанова наређења против улцињских и новских гусара између Кандиског и Морејског рата. Гласник цетињских музеја [Sultanova naređenja protiv ulcinjskih i novskih gusara između Kandiskog i Morejskog rata. *Glasnik cetinjskih muzeja*], 6, 249–258.
- Тарпе, Е. Д. (1954):** *The Greek College at Oxford, 1699–1705*. *Oxoniensia*, 19, 92–112.
- Tenenti, A. (1967):** *Piracy and the Decline of Venice, 1580–1615*. Los Angeles, University of California Press.
- Veenendaal, A. J. (1971):** *The War of the Spanish Succession in Europe*. U: *The New Cambridge Modern History*, vol. VI: Bromley J. S. (ed.): *The Rise of Great Britain and Russia, 1688–1715/25*. Cambridge, Cambridge University Press, 410–445.
- Злоковић, М. [Zloković, M.] (1956):** Поморски подвизи бокелјских хајдука [Pomorski podvizi bokeljskih hajduka]. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 5, 267–270.